

НЯКОИ СПЕЦИФИКИ В МОДЕРНИЯ ОБЛИК НА ОБЩЕСТВАТА В ЗАПАДНА, ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА И ИЗГРАЖДАНЕТО НА ЕТНОСОЦИЕТАРНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В ПРОЦЕСА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

Игнат Минков

В обществените среди постоянно се разискват различията между страните на Западна Европа и тези на изток от тях, непригодността на някои от техните народи за общ живот в ЕС, оценки за коренни различия в начина на живот и обществените отношения в Западна и Източна Европа.

Изясняването на пораждащите тези коментари предпоставки е наложително не поради самоцелни схоластически дискусии, а заради необходимостта да се преодолеят едностранчиви подходи (между които и исторически утвърдилият се социалните явления да се измерват единствено със “западен” аршин), а да се открият и използват в практическата работа всички позитивни специфики и богатото разнообразие от форми, чрез които се извършват модернизационните промени в Европа в процеса на глобализация и европейска интеграция.

Сложната динамика на тези процеси подсказва, че тяхното изучаване и разбиране не може да бъде успешно, ако при анализирането им не се включат и подходите на етнологката интерпретация – предпоставящи обикновено пренебрегваната общностна слагаема в обществените процеси, според която всички общества се изграждат от общности, и която пронизва и дава конкретния културно-исторически образ на историческия процес.

В предлаганото тук изложение, разбира се, не бих могъл да разгледам проблема обстоятелствено и затова ще се задоволя само да маркирам изходните предпоставки за такава интерпретация, опирайки се същевременно на една предварително конструирана парадигма, в рамките на която считам, че вече се формират и ще се развиват и занапред глобализационните и интеграционни процеси в Европа.

Конструкцията на тази нова парадигма е резултат от трансформациите при глобализация в социално-антропологичния полифонизъм – най-цялостният носител и изразител на социалния живот като изява на човешка дейност. Ще припомня, че той е продукт на двата типа връзки, чрез които се осъществява социализацията на човека и функционирането на обществото. Първите, това са така наречените органично-фундаментални връзки – на генотипа, на семиологичните и културологични натрупвания и отношения – изразяващи се в съз-

даването на общностите, в тяхното съхранение и генетичната приемственост – в общностно-антропологичното възпроизводство. Благодарение на тези връзки се формират фундаменталните органични обществени структури – човешките общности – семейство, род, племе, етнос (народ), със специфичните технологии на човешкия живот. Вторият тип връзки, участващи в реализацията на социално-антропологичния полифонизъм, са социетарните – на икономическите отношения, на специалните и инструментални (институционални) връзки.

Чрез тези два типа взаимозависимости – първите – на съхранението, субординацията, сплотяването и обединяването; вторите – на неравенството, съподчинението, йерархичността, конкуренцията и социалната динамика – се осъществява изграждането и развитието на социалния организъм.

Много важно е да се подчертае, че тези два типа връзки си взаимодействат в сложна взаимна обвързаност, в динамична синкретика и, както удачно се изразява един отличен анализатор на тази проблематика (Живков 1994: 55–62.), от “греха” на тяхното взаимно проникване се ражда обществото, антропологичното прераства в социетарно, за да се осъществи единният и цялостен етносоциетарен организъм (Минков: (под печат).

Всъщност цялата човешка история е продукт на този синкретизъм.

В многообразието от форми, чрез които се осъществява глобализацията, се оформят постепенно новите наднационални, глобализационни общности, които идват да заменят националните и станат новите структури и играчи на глобализирания свят. Това са новите “глобални цивилизационни общности” – своеобразни обединения на общества и държави с единни културно-цивилизационни и общностни характеристики, облик и степен на развитие на икономическия и социалния живот (Минков 2005: (под печат).

В Европа се оформят и се очертава да се изградят две такива общности. Първата е Европейският съюз. Той организира и ще обедини народите и държавите от Западна и Централна Европа. Втората цивилизационна общност ще включи държавите и народите от Източна Европа, Кавказ, страните от средноазиатските степи и северните райони на Азия (без бившите съветски средноазиатски републики, обвързани с ислямската традиция и култура). Основен носител на нейните характеристики и естествен обединителен център е Русия⁵.

В рамките на тази глобализационна парадигма, образувана от посочените цивилизационни общности, ще се опитам да поставя някои от актуалните и нерешени проблеми на Европейския съюз и произтичащите от това възможности за реакция на включените в неговата система национални държави, в това число и България⁶.

Какви са проблемите, които днес изпъкват с особената си актуалност от гледна точка на взаимоотношенията общност – общество, основните структури, чрез които се постига социалната реализация на човека (и социално-антропологичният полифонизъм) в процеса на формиране и на новата етносоциетарна общност на ЕС?

Основна част от тях се корени в нарушаването на равнопоставеността в споменатия “брак” между органично-фундаменталните и социетарните връзки на новосформиращата се глобална обществена система, проявяващи се обаче през призмата на създаващите Европейския съюз национални структури.

Глобализацията, самата тя инспирирана от социетарните връзки на неравенството и промяната, утвърждава и водещата роля на социетарното в изграждането на ЕС. Премахването на границите, налагането на единен пазар и валута и на либерални модели на обществен и икономически живот, отстояването на принципите на крайна независимост и свобода на индивида и неограничената свобода на сдружения (и дори на отказ от тях), изграждането на обществото не толкова като система от структури, колкото като неконтролируеми и неограничавани персонални връзки и отношения, мултиетнизъмът и т.н. са сред изразните средства и цели на глобализационните процеси (Гелнер 1996; Проданов 1996; Ганчев 2002).

Вглеждането във всеки един от тези подходи, социални средства и механизми разкрива възможността от кризи при тяхното несъобразено утвърждаване. Да вземем например прословутия либерален подход на англоамериканската традиция в икономиката, отстояващ принципите *laissez faire* – на намеса на държавата в стопанския живот и ограничаване на нейните контролни и преразпределителни механизми и социални функции. Тези традиции влизат в конфликт с практиките на организация на икономиката и социалния живот в континентална Европа, където вървейки от запад на изток държавата все по-активно участва в прякото организиране на стопанската дейност и в преразпределение на обществения продукт в интерес на различните социални групи⁷.

Явно е, че от богатото наследство на включените в орбитата му страни, ЕС трябва да създаде нови модели на икономически отношения, които да онаследят най-положителното и подходящото за тях. Към това трябва да се добави и необходимостта те да не влизат в противоречие, а да се сработват с моделите, които в новата структура на ЕС утвърждават създаващите я органични общности на изграждащите съюза национални държави. Самите принципи за държавна (и обществена) намеса и контрол се превръщат във все по-важна характеристика на ЕС и поради необходимостта организирано да се посрещнат и решават и все по-увеличаващите се екологични проблеми. Понятно е също, че при усложнената структура на такава наднационална цивилизационна общност, каквата е ЕС, перманентните противоречия между механизмите на общностно съхранение и обществена промяна стават още по-сложни и единствено глобално разрешими.

Какво всъщност е ЕС? Общност, наднационален социетарен (или етно-социетарен) организъм, своеобразен сбор от общности и общества, еднородна или сложна социална и етнокултурна маса от хора? Утвърждаването на ЕС като нова органична цивилизационна общност предполага и наличието на общностни фундаментални връзки, които я обединяват. Това са връзките, поро-

дени от единството на културата, на общите цивилизационни белези, изградени на основата на европейскохристиянската цивилизация, формирана в нейния хилядолетен развой и особено през последните пет века. Те, заедно с новите технологични предпоставки, с еднотипността на демографските процеси и форми на организиране на семейството и на другите общностни сфери на живота, както и разбиранията за необходимостта от общи усилия на европейските народи в глобализацията се свят, правят от Европейския съюз качествено нова, доброволно изградена общностна система.

Тя има много по-сложна етносоциетарна структура. Нейни основни образуващи компоненти са общностите на европейските национални държави (европейските нации), всяка от които има свои социалнокултурни специфики и традиции, изградени векове и зачитавани от държавните им системи. Освен това самите нации включват в себе си като свои подструктури различни миньоритни, локални етнокултурни, религиозни и други общности, всяка със свои специфични белези и традиции. Умишлено не включвам тук и сложната социална диференцираност на модерното европейско общество. Така европеецът в своята социална реализация може да бъде отделен човек (индивид); баща, син или друг член на семейство; съквартилец и съгражданин, член на неформална приятелска или друга група; участник в локална (миньоритна) етнокултурна общност (гасконец, сицилианец, шоп, анадалузец, лапландец и т.н.); французин, германец, българин, чех; православен, католик или протестант; англосаконец, славянин или скандинавец; европеец и най-накрая, и гражданин на света. Наличието на такова богато разнообразие и йерархия от общности е огромно социално богатство на Европа, предоставящо широки възможности за личностна реализация на съвременния европеец, но същевременно, при определени обстоятелства, може да усложни социалните отношения, да противопостави личния (частния) и груповия интерес пред по-общия, и обратно. Примерите за това са много⁸. Тук ще припомня само отхвърлянето на Европейската конституция от народите на Франция и Холандия, страни доскоро най-горещи инспираторки на обединителните процеси в Европа, след като те прецениха, че чрез някои нейни постановки се нарушават фундаментални принципи на общностните им начала, които тези народи искат да бъдат съхранени и в обединена Европа.

Това налага ЕС да се изгради като добре обмислена система от хармонично функциониращи, разположени на различни нива общности така, че те да обогатяват и подпомагат социалната реализация на личността и чрез това да поощряват динамиката на общественото развитие. Успешното изграждане на тези нови структури е невъзможно без усвояване от новосформираната се ЕС на богатите традиции на балканските и източноевропейските народи, осигурили в миналото си по-добри компенсаторни механизми за общностна закрила и обезпечаване на богати възможности за творческа реализация на човека.

Разбира се, че успешното решаване на този проблем е най-тясно обвързано с моделите на социална реализация на индивида. Положителният опит в създаването на условия за личностна изява, но и крайната индивидуализация, както и отчуждението на личността в технологично напредналия и богатия, но духовно обедняващ Запад и все още ограничаващите я (в отделни случаи) патриархални традиции в някои европейски общества и по-добрата ѝ общностна осигуреност и защитеност в по-бедния икономически, но по-богат на социален живот Европейски изток, също идват да подсказат, че и в тези сфери сработването и взаимното обогатяване на двете части на Европа е верният път към строителството на новата европейска общност.

Една от причините това да се осъществява трудно е пренебрежителното отношение на западните общества към живота на Изток и безкритичното приемане от източноевропейците на всичко, дори и на пошлото от Запада. Абсолютизирането на пазара като общественорегулиращ фактор, крайните форми на индивидуализъм, на хедонизъм и потребителство, на духовно обезличаване на човека и превръщането му предимно в купувач на стоки са сред явленията и характеристиките на кризата в западното общество, в семейството, в отношението към брака и между мъжа и жената, между половете и поколенията и т.н.

Излизането от тази криза не може да стане като Западът изнася на изток тези сурогати на своята култура (например узаконяването на еднополовите бракове, утвърждавани като еманация на демократичност и свобода на личността, но влизащи в драстично противоречие с изконните същности на човека като биологичен вид и социално същество), а обратното, като потърси тяхното преодоляване, опирайки се на все още съхранените на изток (но вече подложени на унищожение) общностни позитивни принципи и форми на социален живот, в това число и укрепващите брака и семейството, роднинските, съседските и други неформални връзки и общности, активните взаимоотношения между поколенията, при отглеждането и възпитаването на децата и не на последно място, на единството и сработването на общностните и социетарни структури и преди всичко с държавните в осъществяването на тези процеси. Това са сфери, в които източноевропейските общества могат да подпомогнат западните с положителен опит и пример. Важното е, това да се разбере добре и да се отстоява в практическия живот.

Един от най-актуалните проблеми, стоящи пред ЕС, е съхраняването и по-нататъшното изграждане и обогатяване на културната идентичност на Европейската общност. Проблемът най-тясно кореспондира, от една страна, с моделите на собственото етнокултурно строителство на Европейския съюз, и от друга – с принципите на взаимоотношения с другите глобални цивилизационни общности, от които се изгражда светът на XXI век.

И в двете направления отново се сблъскват либерални и по-социални подходи. Утвърждаването на мултиетническия модел на обществено строи-

телство в САЩ – довеждащ до общностно сепариране на обществото, и неговото частично негласно поддържане от някои либерално настроени среди във Великобритания и на континента, влиза в остро противоречие с европейската традиция на изграждане на обществената система от национални общности, които дават културно-цивилизационния облик на европейските държави и на общността като цяло. Все по-масовите примери с миньоритни общности в ЕС, носители на неевропейски цивилизационни белези, и особено с тези, обвързани с ислямската културно-цивилизационна традиция, които не желаят да се интегрират в европейската културно-цивилизационна среда и дори работят за нейното ослабване и разрушаване (последни драстични примери – самоубийствените атентати на ислямисти в Лондон) показват остротата на проблема. Явно трябва да се намерят оптимални модели на вплитане на националните и по-малки общности, носители на европейски цивилизационни характеристики, в единната система на цивилизационната общност на ЕС. Същевременно трябва да се създадат такива условия за съществуване на живеещите в Европа общности с неевропейски цивилизационни черти, които, осигурявайки съхранението на тяхната културна самобитност, да не противоречат на европейските принципи на обществен живот.

Европейската общност трябва да изгради и оптимални модели на взаимоотношения с общностите и обществата от другите цивилизации, в презграничните контакти с тях, като на базата на взаимното уважение към културните специфики на всяка от тях и, разширявайки общуването, да съхранят същевременно, в рамките на своите граници, доминацията на своята културна идентичност.

И тук взаимното обогатяване от опита на Европейския изток и Запад във взаимоотношенията с народите от другите цивилизационни общности и общите усилия за решаването на проблемите ще бъде от решаващо значение.

Както впрочем и разбирането, че те не са само терен на културна изява и демократичност, но и на геостратегия и геополитика.

Тези проблеми стоят с особена тежест и пред България, която, бидейки член на европейската цивилизационна общност, същевременно граничи със страна, изграждаща своя общностен и обществен живот по модели, характерни за ислямско-ориенталските културно-цивилизационни традиции, и която има на своята територия общности, които също показват предпочитания към неевропейски културно-социални изяви.

Анализът и усилията за решаването на тези проблеми, осъществявани през призмата на гореизложените предпоставки, ще ни помогне в намирането на оптималните подходи на понататъшното ни развитие, за ползотворното ни участие и в хармоничното изграждане на Европейския съюз, чиито пълноправни членове искаме да станем след малко повече от година.

БЕЛЕЖКИ

¹ Бързам да призная и се съглася с евентуалните опоненти на това твърдение, че случващото се през последно време в Източна Европа (“цветните” революции в Грузия и Украйна и особено след съвещанието на ръководителите на държавите от ОНД в Казан) не потвърждава застъпената тук теза за изграждане от източноевропейските страни на единна цивилизационна общност около Русия. Украйна търси отграничаване от Русия за сметка на приближаване до Запада. Грузия се държи демонстративно антируски, подкрепяна в тази си политика, както и Украйна, от САЩ и Западна Европа, проблемите в Северен Кавказ не са разрешени, усложнявани и от непрестанната намеса в тях на ислямските страни. Но антируската политика е безперспективна и противоречи на логиката на развитие на разгледаните по-горе фундаментални и обективни предпоставки. Продукт е на неизживяни все още атавизми от студената война, на стремежа на САЩ към световно лидерство – предполагащо отслабването на Русия (и на Европа) и на неосъзнаването, все още, от лидерите на ЕС, че дестабилизацията на Източна Европа е всъщност антиевропейска политика, защото успешното развитие на ЕС е невъзможно без сътрудничество и тясно сработване с Русия и развитието ѝ като обединителен център на източноевропейската цивилизационна общност като основен играч в глобалния свят; без взаимното утвърждаване в двете сродни, новосформиращи се европейски цивилизационни общности, на всичко положително от наследството и постиженията на всяка една от тях и взаимното им обогатяване на тази основа. То е необходимо и неизбежно и поради факта, че те са най-естествени и неизбежни съюзници в отношенията им към другите глобални цивилизационни общности – САЩ, Китай, Индия, Япония и др., с които Европейският съюз (и европейският свят като цяло) неминуемо ще влезе във все по-остра конкуренция. И най-вероятно, много от нерешените проблеми при изграждането на ЕС, на неговото вътрешно структуриране ще бъдат и въпроси, които ще трябва да решава Източна Европа.

² Независимо, че България все още не е станала същински пълноправен член на ЕС, тук аз я разглеждам като такъв, не само защото договърът за присъединяването ѝ вече е подписан и срокът за неговата реализация определен – 1 януари 2007 г., а и защото практически България вече се развива под най-пряко въздействие на неговата икономическа, политическа и обществена система.

³ Тези “либерални” подходи бяха приложени през време на прехода и в България, без каквото и да било съобразяване с нейните традиции и собствени модели на модерно развитие, за да доведат до небивал икономически срив и социален упадък на българското общество.

⁴ Тук ще припомня само отхвърлянето на Европейската конституция от народите на Франция и Холандия, страни доскоро най-горещи инспираторки на обединителните процеси в Европа, след като те прецениха, че чрез някои нейни постановки се нарушават фундаментални принципи на общностните им начала, които тези народи искат да бъдат съхранени и в обединена Европа.

ЛИТЕРАТУРА

Ганчев, 2002: Ганчев, П. В битката за бъдещето. Светът и България в глобалната епоха. Варна, УИ на ВСУ “Черноризец храбър”, 2002.

Гелнер, 1994: Гелиер, Ъ. Условията на свободата. Гражданското общество и неговите съперници. С., 1994.

Живков, 1994: Живков, Т., Ив. Етнийният синдром. С., 1994.

Минков (под печат): Минков, Игн. За възродителния процес и манипулациите с него. Историческата истина и манипулациите с нея. – В: Сб. с доклади от XIV Понтийски четения на ВСУ. Варна.

Минков, 2005: Минков, Игн. България и социокултурните различия в обществата на европейско-християнската и ориенталско-ислямска цивилизация. – В: Сб. с доклади от Националната научна конференция в гр. Каварна 2005 г. “Границите в българската народна култура. Вода и суша – географски и ментални граници” (под печат), 2005.

Проданов 1996: Проданов, В. Глобалните промени и съдбата на България. С., 1996.